

Vlasta Pacheiner-Klander, Staroindijske verzne oblike, ZRC SAZU, Ljubljana 2001, 202 str. (Literarni leksikon, 46).

Slovenci se žal ne moremo pohvaliti s prav bogato tradicijo znanstvenega proučevanja indoloških tem. Prvi Slovenec, ki je doktoriral iz indologije, je bil Karol Glaser (1845–1913), ki je l. 1883 na Dunaju promoviral z disertacijo o Bānovi predelavi Kālidāsovega epa *Kumārasambhava*. Glaser je tudi preajal in po njegovi zaslugi dobimo Slovenci prvi prevod kakega staroindijskega dela – Kālidāsovo dramo *Vikramorvaṣīya* (oz. *Urvaṣī*, 1885). Glaser je prevedel še dve drami tega največjega indijskega dramatika (*Mālavikāgnimitra* ter *Abhijn|ānaśākuntala*) ter iz perziščine odlomek iz epske pesnitve pesnika Firduzija, ob tem pa še objavljaj v indoloških in drugih revijah. Kljub temu je ostalo to delo še za časa njegovega ustvarjanja skoraj neopaženo. Vlasta Pacheiner-Klander tako že leta stopa s svojim indološkim delom – v smislu terminološkega in znanstvenega izročila – na področje, ki poleg skrbnega znanstvenega ukvarjanja zahteva še dodatno pionirsko delo. Med njenimi prevodi staroindijske književnosti so Kālidāsova najboljša drama *Abhijn|ānaśākuntala* (oz. *Śakuntalā*, 1966) in dve njegovi pesnitvi (*Oblak glasnik* in *Letni časi*, 1974), antologijski izbor sanskrske linke *Kot bilke, kot iskre* (1973; obsega tudi vedske himne in odlomke iz *Upanisad*) ter eno izmed najpomembnejših del celotne indijske literarne zgodovine, *Bhagavadgītā* (1970, predel. izd. 1990). Vse omenjene prevode spremljajo tudi izčrpne spremne besede. Ob tem omenimo, da smo v zadnjih dveh desetletjih Slovenci vendarle dobili nekaj prevodov drugih avtorjev – Primož Pečenko prevaja budistična dela iz pālija, Helena Novak-Kušar je prevedla del *Pesmi o Nali* (I–V), Tamara Ditrich prva tri poglavja *Kat̥ha upanisad*.

Delo *Staroindijske verzne oblike*, ki je izšlo kot 46. zvezek Literarnega leksikona, moramo primerjati z avtorčinim delom *Staroindijska poetika* (1982), ki je prav tako izšlo v tej zbirki kot 19. zvezek in ki zaradi že omenjenega pionirskega prispevka (v vsebinskem in terminološkem smislu) za literarno vedo na Slovenskem zahteva, da mu posvetimo nekaj vnaprejšnje pozornosti.

Pacheiner-Klandrova se v zvezi z določitvijo obsega pojma 'staroindijska' navezuje na R. Katičiča (*Stara indijska književnost*, 1973), ki se ne omejuje zgolj na dela, napisana v stari indijščini oziroma sanskrtu, temveč ga navezuje na širši kulturnozgodovinski obseg, ki vključuje tudi dela v srednjeindijskih jezikih, izjemoma pa tudi novejša dela, ki se zaradi svojega predmeta obravnave še navezujejo na omenjeni okvir. Indijska 'alamkāraśāstra' ali dobesedno »veda o pesniških okraskih« (*Staroindijska poetika*, 9) se kot poetika razvija s postopnim razvojem klasične indijske književnosti (kāvyā) in s sočasnim preseganjem pretežno žrtvovanjsko-religiozne usmerjenosti vedske književnosti. Za njen začetek lahko imamo kar 16. poglavje spisa o gledališki in dramski umetnosti *Natyaśāstra* avtorja Bharate (nastaja od 1. stol. naprej), delo, ki mu avtorica posveti pomemben del svoje raziskave. Četudi je v začetnih indijskih delih o poetiki, ki so sledila, prevladovalo predvsem sistematično ukvarjanje z alamkārami ('okraski'), je staroindijska poetika v naslednjih razvojnih stopnjah razvila številne dodatne poteze (stil, figure idr.). Pacheiner-Klandrova je svojo raziskavo in kronološki pregled staroindijske poetike sklenila z Jagannāthovimi (17. stol.) obravnavami pesniških figur ter s

pregledom evropskega proučevanja te teme. Seveda je metrika kot filološka disciplina neposredno povezana s področjem, ki ga obravnava poetika. Vendar je tema, ki je v ospredju najnovejše raziskave Pacheiner-Klandrove, bolj tesno povezana tudi s staro vedsko književnostjo, saj je bila v nasprotju s poetiko ena izmed petih vedābg oziroma pomožnih disciplin vedske književnosti (fonetika, gramatika, etimologija, metrika, ritual) ter je s tem spadala v širše izročilo vedskih spisov (smṛti). Tako vstopa preučevalec metrike v vsebinsko širši in s tem kompleksnejši prostor zgodovine staroindijske književne teorije, ki v nasprotju z obravnavami alamkāraśāstre oziroma staroindijske poetike prinaša tudi bogatejše primerjalne možnosti.

Pacheiner-Klandrova začinja svojo raziskavo s poglavjem o **nastanku, razvoju in pomenu** samega pojma obravnave ter se pri tem navezuje na že omenjene Katičićeve določitve oznake 'staroindijski'. Obenem zaradi posebnih značilnosti staroindijskega 'verza' (pāda) zagovarja tudi ustreznost 'metrike' kot poimenovanja vede, ki se ukvarja s proučevanjem verznihi oblike. Avtorica posveti del uvodne razprave staroindijskemu izrazu za metriko in s tem povezani problematiki pomena tega izraza (chandās) v obdobju pred sorazmerno poznim nastankom metrike kot samostojne discipline. Za potek raziskave je tu pomembna metodološka opomba, da bodo predmet raziskave predvsem staroindijske verzne oblike, ki jih bodo le deloma spremljale tudi zanimivejše obravnave metričnih vprašanj.

Drugo poglavje je posvečeno **vedskim verznihi oblikam**. Že v uvodu so štirin vedskim spisom dodana slovenska poimenovanja, ki se zdijo povsem ustrezna za razumevanje vsebine in namena vedskih svetih spisov (Rgveda-samhitā = 'Zbirka [svetega] znanja o [hvalilnih] kiticah' itd.; 15). Vedski spisi so v svojih zbirkah samhit svoje sporočilo prinašali z mantrami oziroma svetimi kiticami (ṛc), žrtvenimi reki (yajus) in napevi (sāman). Mantra (tudi manman) je bilo tisto mesto ali del *Vede*, kjer je vedski videc (ṛsi) na podlagi vzvišene zbranosti z brāhmanom (n.) – kot prvotno 'pesniškim oblikovanjem' oziroma *pesniško besedo* – izrazil svoj uvid v nadsvetno resničnost (Thieme). Vedski pesniki so bili vselej usmerjeni k razodetju *resnice* (ṛta) in k prepoznavanju *resničnega*. Tako ni nenavadno, da je metrika, ki je nekakšen osnovni gradnik himn (manter) in pesniške besede (brāhman, n.), že zgodaj prinašala tudi simbolne pomene in možnosti kozmičnih analogij. Pacheiner-Klandrova tako poudarja, da je prav simbolika vedskih metrumov morda nekoliko prezrto oziroma premalo cenjeno področje v indologiji (sama se mu je posvetila v svoji raziskavi »Simbolika vedskih metrumov«, *Primerjalna književnost* 19, 1996, kjer posebej obravnava tudi indijskega preučevalca te tematike V. S. Agrawala), saj prav proučevanje simbolike metrumov na mnogih mestih prinaša uvide v povezanost in (mistično) identifikacijo *pesniške besede* in *prostora sveta in življenja*, s tem pa tudi uvide v notranjost vedskega pesniškega ustvarjanja.

Zakoni vedske metrike so prvič sistematično predstavljene v Pibgalovem delu *Chandaśśūtra* iz 2. stol., ki pa zaradi sorazmerno poznega časa nastanka prinaša že tudi razvoj staroindijskih metričnih oblik. Ob tem Pacheiner-Klandrova analizira osnovne zakonitosti metrumov (pri dolžini zlogov zagovarja ustrežnejšo oznako »metrično dolg zlog«, pri pādi kot metrični enoti se izogiba neustrezni oznaki 'stopica' ter zagovarja prevod »verz«; 23 isl.). Ključne pa so seveda najpogostejše vedske kitične oblike, ki v marsičem

določajo ves prihodnji razvoj staroindijskih verzni oblik: gāyatrī, usnih, anustubh, brhatī, pabkti, tristubh ter jagatī, med njimi je za prihodnji razvoj posebno pomemben anustubh (kitična shema 4 x 8). Avtorica se tu znova vrača k temi simbolike metrumov in ob Varmi, Myliusu in Agrawali ugotavlja, da so gāyatrī, tristubh in jagatī kot najpogostejši metrumi »skupna pesem ali 'ritem' – to naj bi pomenila beseda 'čhandas' – vesolja« (35) in se v nadaljnjih izpeljavah na podlagi svojih poprejšnjih raziskav o simboliki metrumov navezuje tudi na nekatere možnosti dopolnitve znane Dumézilove tridelne sheme pri Indoevropcih tudi v smislu metrike.

Prav področje indoeuropeistike je tema izjemno zanimivega tretjega dela razprave o **poskusi rekonstrukcije indoevropske metrike**. Z razvojem primerjalnega jezikoslovja so se začele tudi raziskave s področja primerjalne metrike. Za začetek te nove discipline velja ugotovitev A. Kuhna iz l. 1853, da je besedno zvezo (in s tem že izraz pesniškega jezika!) iz *Rgvede* I, 40, 4b »aksiti śrávah« (v prevodu »nevenljiva slava«) moč primerjati s homersko besedno zvezo »áŋŋhithon kléos« iz *Iliade* 9.413. S tem so se odprla vrata eni izmed zanimivejših epizod v zgodovini primerjalnega jezikoslovja. Posebej Saussurov učenec A. Meillet je s primerjavami starih grških liričnih oblik (ne pa heksametra) s staroindijskimi trdil, da gradijo na »isti prvotni metrični obliki« (54). Avtorica podrobno razčlenjuje ozadje Meilletovih teorij in njihov razvoj, za katerega so bile odločilne Jakobsonove raziskave slovanskih (tudi slovenskih – in tu avtorica obžaluje odsotnost domačih raziskav v tej smeri) oblik in Watkinsonove raziskave staroirskega jezika. Odločilno pa se nekaterim rešitvam problemov iz primerjalne metrike približa Nagy, ki v delu iz l. 1974 najde prav v metričnih zahtevah vedskega jezika posredni dokaz za indoevropski obstoj že omenjene besedne zveze. Pacheiner-Klandrova ob tem predlaga možnost nadaljnje raziskave indoevropskih vzporednic tudi v smeri vloge besednih zvez »śrávo brhát« in »máhi śrávah«. Ob tem pa pripiše pomembno vlogo spoznanjem sodobne indoeuropeistike (Meid, Adrados, Campanile), ki svarijo pred pretiranimi poskusi rekonstrukcij in s tem posplošitev na celotni indoevropski prostor in dajejo prednost posameznim obdobjem razvoja in s tem tudi primerjav. Njena končna ocena je, da je bila tovrstna »strenitev« (70) v stroki, ki ji ni manjkalo preuranjenih skleпов in analogij, vsekakor dobrodošla.

Četrty del raziskave, ki prehaja **od vedskih prek epskih do klasičnih verzni oblik**, se približa osrednji indijski metrični obliki, šloki, in tvori z naslednjim poglavjem celoto obravnava metrumov v staroindijskem klasičnem obdobju. Spremembe so bile v poteku staroindijske književne zgodovine postopne, pri tem pa izstopa prehod iz vedskega štirivrstičnega anustubha prek t. i. epskega anustubha h klasični šloki z dvema paroma osemzložnih pād, ki najde svoj prvi izraz že v *Rāmāyani*. Šloka se kot oblika uveljavi v klasičnem obdobju staroindijske književnosti, literarna teorija jo kot verzno obliko obravnava šele v 6. stoletju z delom Varāhamihire, kjer je tudi določena notranja metrična zgradba šloke, ki pa je v resnici mnogo bolj zapletena, kot tudi kaže poznejši avtoričin pregled najpogostejših variacij te oblike. Zanimive so tudi obravnave evropskih zadreg pri poimenovanju in proučevanju šloke, saj zaradi tradicionalnega zahodnega metričnega znanja interpreti niso bili voljni sprejeti indijske delitve metričnih oblik oziroma označevanja zaporedja dolžin in kračin s Pibgalovimi t. i. 'trikami' ('trojicami'; 333 ali 000 ter vse druge kombinacije metrično dolgih in kratkih

zlogov) ter so marsikje vse do danes ohranili delitev na (antične) dvozložne in štirizložne metrične enote in uporabljali poimenovanja z antičnimi termini. Tako je Oldenberg šloko primerjal s heksametrom in imel obe obliki za »klasični mojstrovini stare verzne umetnosti« (84). Poglavlje zaključuje pregled pālijske metrike ter nastanek novih kitičnih oblik iz drugih vedskih oblik.

Peto poglavje o **verzних oblikah staroindijske klasične književnosti** se dokončno približa tistemu obdobju, ko se v Indiji uveljavi kāvya kot pojem za t. i. 'lepe umetnosti' oziroma za ustvarjanje 'umetne književnosti' (98). Pogoj za nastanek tovrstne umetnosti (postopoma že od zadnjih stol. pr. n. št. naprej, dejansko je začetnik te umetnosti Aśvaghosa iz 2. stol. s svojimi legendami o Buddhovem življenju) je bil pojav mecenstva v rezidencah različnih vladarjev, ki je posebej na dvorih indijskega klasičnega obdobja (dinastija Gupta – od l. 320 dalje) umetnikom omogočilo, da so se v celoti posvetili umetniškemu ustvarjanju, katerega namen ni bil več žrtvovanjsko-religiozni, temveč povsem estetski. Vrhunec tovrstne umetnosti predstavlja delo lirika, epika in dramatika Kālidāse (4. stol.). Med metrumi te dobe Pacheiner-Klandrova najprej obravnava t. i. 'morni metrum' (mātrāchandas), ki prinaša v staroindijsko metriko 'more' (lat. 'mora'; mātrā iz sti. glagola 'mā' – 'meriti'), tj. enote za merjenje časa, ki je potreben za izgovorjavo enega kratkega zloga (dolg zlog meri dve mori). V primerjavi z vedskim verzom je novi metrum z načelom mor in ne več številom zlogov novost, ki je prej ni bilo zaslediti. Omenjeni metrumi pa so morali dati prednost 'stopiškim metrumom' (gana-chandas), četudi se v njih ohranja mora kot merska enota, zlogi pa so po posebnih pravilih urejeni v stopice. Poglavlje sklene tretja skupina t. i. silabično-kvantitativnih metrumov (aksarachandas), kjer so v nasprotju z vedskimi metrumi točno določena mesta dolžin in kračin v posameznem verzu, z izjemo zadnjega zloga. Avtorica tu podaja izčrpen pregled tovrstnih metrumov z njihovimi kvantitativnimi zakonitostmi. Seveda pa med vsemi omenjenimi metrumi osrednje mesto zaseda šloka, kakor je razvidno iz avtoričine tabele, ki se opira na več tovrstnih analiz pogostnosti metrumov v liriki, dramatici, epiki in v basnih (*Pan | catantra*).

Šesto poglavje sklene raziskavo s podrobno analizo **prevodov staroindijskih verznih oblik v evropske jezike**. Vsak prevajalec staroindijske, posebej pa še vedse književnosti se sooča s številnimi težavami, ki so posledica poznega zapisa tega izjemno starega ustnega izročila in njegovih miselnih in idejnih vsebin. Posebej se to kaže na dveh ravneh – ob iskanju zvestobe izvirniku, kamor spadajo prevodi, ki želijo slediti prav omenjenim miselnim in idejnim značilnostim besedila, ter na drugi strani ob prevodih, ki bi se bolj želeli približati metrični obliki besedila. Prvi tip prevoda, t. i. filološki prevod (večinoma gre za prevode v prozi), razumljivo ni predmet analiz Pacheiner-Klandrove. Še najbolj bi mu ustrezali denimo prozni prevodi ṛgvedskih himen enega največjih sodobnih indologov, P. Thiemeja (*Gedichte aus dem Rig-Veda*, 1964), ki se dejansko približujejo popolni vsebinski zvestobi izvirniku in se pri tem zavestno odpovedujejo prepesnitvi metričnih oblik. Pri metričnih prevodih, ki upoštevajo sestavo kitic, število zlogov in celo naglas kot izraz dolžin zlogov, so v prednosti prevajalci v tiste jezike, ki takšen prevod omogočajo. Zato so predmet avtoričinega pregleda in analize zlasti prevodi v angleški in nemški jezik ter v slovanske jezike, manj pa v romanske. Ker vedski verz nima rime, se ta v prevodih praviloma ne pojavlja,

težave nastopijo predvsem pri nehotenem in večinoma za potek prevoda neizbežnem prenosu za omenjene jezike naravnega jamskega in trohejskega ritma, ki pa ne ustreza povsem sankrtskemu izvorniku v smislu metrične zgradbe in metrične nedoločenosti posameznih mest v verzih. V slovenski jezik je tako že Karol Glaser (1885, 1896) prevedel ṛgvedske himne tako v prozi kot tudi z upoštevanjem metričnih značilnosti. V. Pacheiner-Klander je v svojem prevodu izbora ṛgvedskih himen (*Kot bilke, kot iskre*, 1973) ohranila metrične lastnosti v smislu kitičnih oblik, števila verzov in tudi števila zlogov v verzih. Morda je med vsemi metričnimi prevodi največji korak storil M. Ježić, ki se je v svojih hrvaških prevodih, tudi z naslonitvijo na stare hrvaške besedne oblike, izjemno približal izvorniku z upoštevanjem vseh metričnih in tudi drugih plasti besedila (Pacheiner-Klandrova omenja pavzo in ritem verznega konca). Kot zanimivost omenimo tudi njegovo raziskavo in poskus prevoda vedске kriptofonije, ki so jo začeli jezikoslovci proučevati, spodbujani s Saussurovimi dognanji o anagramih v pretežno latinskem jeziku. Posebej sta bila tu za vedsko področje dejavna indoevropsist V. N. Toporov in indologinja T. Ja. Elizarenkova. Ježić (»Sūkte Mitri i Varuni ili blagorjeci Miru i Roti«, *Književna smotra* 91, 1994) tako sledeč ta dognanja in svoje raziskave ter ohranjajoč metrične lastnosti, 6. kitico vedске himne (oblika te kitice je jagatī, prvih pet kitic je v tristubhu), posvečene Mitri (RV III, 59) ob izvorniku prevede takole:

mitrásya carsánīdhr̥tó	»Mir, koji drži ratare,
'vo devásya sánasī 1	pomoč dobitnu pruža bog,
dyumnám citrásravastamam 2	ta slāvom zrači prešarom.«

Tako je tretji verz s poudarjenima kriptofoničnima imenoma Mitre/Mira ([c]iṭra...m; v prevodu: ...m[z]r[āč]i) in Varune/Rote (...u[m]na[m]...[š]rav...; ter v prevodu: ta...ro[m]), morda najbližji prevodni izraz tudi te pomembne plasti vedskih besedil. Pacheiner-Klandrova omenja tudi izbrušene Ježićeve prevode Amaruja, ki želi izvorno 19-zlogovno obliko šārdūlavikrīdita posnemati tudi z dolžino verzov in razvrstitvijo naglasov (152).

Posebno poglavje pa so seveda prevodi klasične šloke, ki sestavlja večino obsega staroindijskih klasičnih epov *Mahābhārata* (s tem tudi *Bhagavadgīte*) ter *Rāmāyaṇe*. Avtorica podaja zgodovino prevodov in težav ter 'adaptacij' metrično zahtevne šloke (težave so posebej z zaporedji dolžin in kračin v pādah). Slovenci imamo v nerimano tercino preveden del *Pesmi o Nali* (Helena Novak-Kušar), V. Pacheiner-Klander pa je za svoj prevod šlok iz *Bhagavadgīte* izbrala štirivrstično (izjemoma tudi več kot štirivrstično) kitico z jamsko osnovo ter z upoštevanjem tako števila zlogov v verzih kot tudi končnega naglasa. Že omenjeni P. Pečenko se pri svojih prevodih budističnih kanoničnih besedil (*Dhammapada*, 1987, 1990), kakor pokaže Pacheiner-Klandrova, odmika od metrične oblike. Še posebej pa sta za prevajalca težavni Kālidāsovi pesnitvi, ki ju je prav tako prevedla V. Pacheiner-Klander – *Oblak glasnik* je denimo napisan v metrumu mandrākrāntā, izvorni obliki pa se Pacheiner-Klandrova bolj približa v prevodu dramske pesnitve *Gītāgovinda* pesnika Jayadeve iz 12. stoletja, kjer posnema izvornik tudi v »rabi rime in ustreznem menjavanju ritma« (162).

Avtorica se v sklepnem pregledu prispevkov sodobne teorije prevoda zavzame za oznake 'mimetični prevod', 'organski prevod' ter 'analogni prevod'

(163), ki po njenem mnenju najbolj ustrezajo možnostim prevajanja staroindijskih besedil v evropske jezike, ter se pri tem pridružuje Lefeverovi teoriji prevoda, ki se »večinoma odpoveduje vnaprejšnjemu vrednotenju posameznih modelov prevoda« (165).

Slednjic lahko poskusimo skleniti z mislijo, da gre pri *Staroindijskih verzni oblikah* za pomembno indološko delo, ki je posebej zanimivo tudi v smislu primerjalne metrike, in delo, ki na svoj način nadaljuje avtoričine raziskave, začete že s *Staroindijsko poetiko* (1982). Pričujoča indološka študija V. Pachener-Klander spada s tem med redke izčrpne preglede staroindijske metrike in njenih številnih oblik – tako v smislu ene izmed vedāḅg, kakor v vsem njenem kasnejšem razvoju in še posebej v bogati evropski in tudi slovenski recepciji, obenem pa je to delo pomemben in dobrodošel prispevek za vse tiste, ki se bodo v prihodnosti lotili prevoda kakšnega izmed množice staroindijskih besedil.

Lenart Škof

Marec 2002